

Met de doorbraak van het feminisme rond 1900 in Nederland is het culminatiepunt bereikt; een nieuwe tijd breekt aan. Reden om de overgang naar de twintigste eeuw te nemen als eindpunt voor deze bundel. Alle bijdragen zijn geschreven in aantrekkelijk Engels, door diverse onderzoekers die gespecialiseerd zijn in de geschiedenis van de vrouwenliteratuur. Een ieder die na het lezen van deze bundel meer over dit onderwerp wil weten kan terecht bij de website Virtuele Vrouwennetwerken: www.womenwriters.nl.

Francien Petiet

Avontuur en Anti-avontuur: een onderzoek naar Walewein ende Keye, een Arturroman uit de Lancelotcompilatie / Marjolein Hogenbirk. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU / Münster: Nodus Publikationen, 2004. – 201 p. (Uitgaven Stichting Neerlandistiek VU, 42) ISBN 90-72365-79-8 Prijs: € 22,50

Van *Walewein ende Keye*, een tekst die omstreeks het midden van de dertiende eeuw aan het perkament werd toevertrouwd, is enkel een bewerkte versie uit de beroemde *Lancelotcompilatie* (ca. 1320) overgeleverd. Hoewel het verhaal vermoedelijk een van de eerste, oorspronkelijk Middelnederlandse Arturromans is, werd *Walewein ende Keye* lange tijd stiefmoederlijk behandeld in de medioneerlandistiek. Het is dan ook volkomen terecht dat Marjolein Hogenbirk haar doctorale dissertatie aan deze merkwaardige roman gewijd heeft.

In het inleidende hoofdstuk schetst Hogenbirk allereerst zeer beknopt de ontwikkeling van het genre van de Arturroman. Daarna volgt een vrij uitgebreide samenvatting van het verhaal, een overzicht van de centrale onderzoeksvragen, een korte introductie tot de *Lancelotcompilatie* en tenslotte een stand van onderzoek. Uitgaande van het principe dat er altijd een verband is tussen *conjointure* en *sen*, centreert Hogenbirk haar onderzoeksvragen rond achtereenvolgens de opbouw en samenhang van de avonturentochten, de personagetekening en de thematiek van het verhaal. Opmerkelijk is dat Hogenbirk bij de bespreking van de personagetekening enerzijds aangeeft de ongewoon grote en negatieve rol van Keye verder te zullen uitdiepen, maar anderzijds lijkt uit te gaan van de premisse dat Walewein hier optreedt als perfecte held en zonder enige ironische distantie beschreven wordt. Onvermijdelijk rijst de vraag of deze onbeargumenteerde

premissie de resultaten van Hogenbirks onderzoek mogelijk heeft beïnvloed.

In de volgende vier hoofdstukken analyseert Hogenbirk *Walewein ende Keye* en geeft daarbij aanzetten tot interpretatie. De verhaallijn respecteert zij zo goed mogelijk: achtereenvolgens worden hier de eerste hofepisode, Waleweins succesvolle avonturenqueeste, Keyes fiasco en de finale hofepisode met zeer veel aandacht voor detail aan de orde gesteld. Bij gebrek aan een directe (Middelnederlandse) brontekst, zoekt Hogenbirk vergelijkingsmateriaal in de ruimere literaire context. De resultaten van haar analyse zijn verrassend: in *Walewein ende Keye* zijn niet alleen traditionele Arturiaanse motieven verwerkt, maar ook motieven uit het *chanson de geste*. Daarenboven toont Hogenbirk overtuigend aan dat er voor de beschrijving van Waleweins avonturentocht ook direct ontleend werd aan een heel scala van teksten uit zowel de Oudfranse als Middelnederlandse Arturtraditie: *Erec et Enide*, *Le chevalier au Lion*, *Le Conte du Graal*, *La Vengeance Raguidel* (of de Middelnederlandse vertaling ervan), de *Perceval-Continuatie* van Gerbert, *L'Atre périlleux*, de *Tristan* en de *Ferguut*. Hogenbirk onderscheidt in de creatieve omgang met de bronnen twee tendensen. Zo gaat de auteur een intertekstuele dialoog aan met Oudfranse teksten waarin de held Gauvain met ironische distantie beschreven wordt, met name waar het zijn relatie met vrouwen betreft. In de Middelnederlandse tekst is Walewein duidelijk een betere held dan Gauvain, van onbesproken gedrag en reputatie. Ook bij de ontleningen aan teksten met een andere figuur in de hoofdrol, zoals bijvoorbeeld de *Ferguut*, resulteren de wijzigingen in een beeld van Walewein als exemplarische held die alle avonturen tot een goed einde brengt. Walewein is een geïdealiseerde held, wiens superieure kwaliteiten doorheen de (volgens een oplopende moeilijkheidsgraad gestructureerde) avonturentocht in toenemende mate zichtbaar worden gemaakt. Zo nu en dan lijkt Hogenbirk zich te laten meeslepen door deze tendens tot idealisering van de figuur van Walewein, en krijgt haar sympathie voor dit personage de overhand op de nauwkeurigheid van haar analyse. Op p. 52 stelt Hogenbirk bijvoorbeeld dat Walewein in vergelijking met Perceval zeer positief wordt afgeschilderd: Walewein immers schenkt zijn tegenstander genade, terwijl Perceval die zonder pardon doodt. Nu heeft Walewein in dit avontuur ook twee ridders gedood, van wie Hogenbirk zegt dat zij hoogmoedig zijn en weigeren genade te vragen, wat zij met de dood moeten bekopen (p. 48). In de beschrijving van de betreffende gevechten echter krijgen deze

ridders niet eens de kans om genade te vragen alvorens zij door Walewein zonder veel omhaal gedood worden. In maximaal contrast met Walewein is de figuur van Keye getekend, wiens belevenissen door middel van *entrelacement* ingebed zijn in Waleweins avonturentocht. *Walewein ende Keye* dankt in belangrijke mate zijn onconventionele karakter aan het optreden van Keye als geslepen intrigant en verrader, die bovendien een hoofdrol toebedeeld krijgt als antiheld in een anti-avontuur. De beschrijving van Keyes avontuur bevat geen specifieke verwijzingen naar bekende Arturromans. Dit laat vermoeden dat de functie ervan eerder gelegen is in het contrast met Waleweins successen, dan in een uiteenzetting met de traditie.

In het zesde hoofdstuk bespreekt Hogenbirk de centrale thematiek van *Walewein ende Keye*. Daarin stelt zij het begrip 'avontuur' centraal. Door het contrast in de karakterisering van de hoofdpersonages wordt duidelijk gemaakt wat een avontuur is, en hoe het beleefd dient te worden. Walewein, 'der avonturen vader', is de exemplarische held die alle avonturen op ideale wijze volbrengt, terwijl Keyes belevenissen voornamelijk illustreren hoe een avontuur niet beleefd moet worden. Dit contrast bepaalt in belangrijke mate de thematiek van het hele verhaal. *Walewein ende Keye* toont immers over welke morele kwaliteiten een goed ridder moet beschikken, en nederigheid blijkt een absolute voorwaarde te zijn om begunstigd te worden door de *Aventure*. De tegenstelling tussen hoogmoed en nederigheid is, aldus Hogenbirk, de rode draad die doorheen alle avonturen in *Walewein ende Keye* loopt. De overwinning van Walewein op de ijdele en opscheppende hertog functioneert daarbij als *mise en abyme* voor de hele tekst: Walewein rekent hier af met de hoogmoed waarvan hij door Keye in de beginepisode valselijk beschuldigd werd. De door Hogenbirk vastgestelde thematiek van hoogmoed versus nederigheid, als onderdeel van de hoofse riddereethiek, stoelt op een zeer complex begrippenpaar, dat misschien toch wat meer toelichting verdient. Mogelijk was dan ook duidelijk geworden hoe de door Hogenbirk onderbelichte bekommernis van Walewein om eer en reputatie – hij trekt immers uit om te bewijzen dat hij de beste avonturenridder is – te verenigen valt met zijn geponeerde bescheidenheid en nederigheid. Naar aanleiding van de inhoud en thematiek van *Walewein ende Keye*, veronderstelt Hogenbirk een gemêleerd geïntendeerd publiek voor de roman. De instructie op het gebied van ridderschap richt zich immers op een jeugdig publiek, terwijl de intertekstuele verwijzingen naar de Oudfran-

se Arturtraditie vooral bij een meer geschoold publiek in de smaak zullen gevallen zijn.

In de voorgaande hoofdstukken heeft Hogenbirk steeds over *Walewein ende Keye* gesproken zonder een expliciet onderscheid te maken tussen de compilatie-versie en een eventuele brontekst daarvoor. Het is dan ook de hoogste tijd wanneer zij in hoofdstuk zeven de ingrepen van de compiler behandelt, zodat haar uitspraken over bijvoorbeeld de bewerkingstechniek van de auteur in de juiste context geplaatst kunnen worden. Hiertoe onderzoekt zij de tekst binnen de handschriftelijke context minutieus op inhoudelijke slordigheden en inconsistenties, en op structurele afwijkingen, als evenzevele aanwijzingen voor bewerking door de compiler. Zo blijkt Waleweins avonturentocht bekort te zijn, waardoor de nadruk ligt op een vlotte afwikkeling van de avonturen. Ook Keyes avonturentocht en het deel over Keyes terugkeer en afstraffing in de finale hofepisode dragen sporen van bewerking. Hogenbirk maakt aannemelijk dat Keyes afstraffing toegevoegd werd door de compiler, en verbindt hieraan de verstrekkende conclusie dat ook Keyes verhaaldraad een eigen creatie van de compiler is. Hogenbirk onderbouwt haar bevindingen verder door een vergelijking met de bewerkingstechniek van de compiler in de overige geïnterpoleerde romans van de *Lancelotcompilatie*. *Walewein ende Keye* werd dus bewerkt voor incorporatie in de *Lancelotcompilatie* door de compiler – te identificeren met kopiist B – en dankt aan deze ingrepen zijn unieke karakter. Aan de hand van een beknopte analyse van de personagetekening van Walewein, Lancelot en Keye in de *Lancelotcompilatie*, beargumenteert Hogenbirk dat de reden voor opname van *Walewein ende Keye* in de compilatie gelegen is in het geïdealiseerde portret van Walewein in deze roman, wat nog extra benadrukt wordt door het contrast met de kwaadaardige Keye. Dit vormt niet alleen een correctie op het negatieve beeld van Walewein in de *Queeste vanden Grale*, ook wordt Walewein hierdoor als beste ridder op het voorplan geplaatst, ten koste van Lancelot.

In het laatste hoofdstuk vat Hogenbirk nog even de bevindingen samen die van toepassing zijn op de vorm, thematiek en het geïntendeerde publiek van enerzijds de oorspronkelijke versie en anderzijds de compilatie-versie van *Walewein ende Keye*. Haast terzijde merkt Hogenbirk hier op dat de compiler met zijn versie vermoedelijk geen intertekstuele optiek voor ogen had, en dat hij zich richtte tot een publiek dat minder goed vertrouwd was met de Franse Arturtraditie. Hierna volgt een bespreking van de unieke

positie die *Walewein ende Keye* inneemt in het netwerk van de Middelnederlandse Arturromans als gevolg van zijn verbindingen met zowel de *Ferguut* als het *Walewein*-netwerk. Hogenbirks studie wordt besloten met een Engelse samenvatting.

Hoewel we ons niet aan de indruk kunnen onttrekken dat Hogenbirks lezing en interpretatie van *Walewein ende Keye* sterk gekleurd wordt door haar vooringenomenheid ten aanzien van het personage van *Walewein*, blijft het haar niet geringe verdienste dat zij deze roman in het brandpunt van de medioneerlandistische belangstelling heeft weten te plaatsen. Hogenbirks studie is een prikkelende en helder geformuleerde oproep om de tekst te lezen, maar tegelijkertijd maakt haar werk ook duidelijk dat het laatste woord over *Walewein ende Keye* nog niet is gesproken.

Katty De Bundel

Jodocus van Lodenstein: *Uyt-spanningen. Behelsende eenige stigtelijke liederen en andere gedigten / Uitgegeven naar de editie 1676 met inleiding en toelichting door L. Strengholt e.a.* Utrecht: De Banier, 2005. – 664 p. ISBN 90-336-0584-8 Prijs niet opgegeven

In 1676 bracht de Utrechtse predikant Jodocus van Lodenstein zijn verzamelde gedichten en liederen in het licht onder de titel *Uyt-spanningen. Behelsende eenige stigtelijke liederen en andere gedigten*. In die omvangrijke, driedelige bundel stond alles wat hij in de stille uren na zijn preek op zondagen aan het papier had toevertrouwd. Het was niet zijn eerste publicatie. Eerder al had hij zich in een aantal proza-pamfletten over een aantal actuele kwesties uitgesproken: het verval van de Nederlandse zeden en het gereformeerde geloof en de discussie in diezelfde kerk rond de zondagviering. Ook was een van zijn liederen, *Den medicijn-meester Duc d'Alve*, al in 1660 als afzonderlijke publicatie verschenen. In dat lied memoreert Lodenstein het optreden van Alva, dat door hem gekenschetst wordt als een door God bepaalde straf voor de losbandigheid van het Nederlandse volk. En zoals dat volk in de zestiende eeuw door de komst van Alva gestraft werd, zo wacht het ook in de zeventiende eeuw straf voor bandeloosheid en zedeloosheid.

De boodschap van dit lied is een deel van het verhaal dat Lodenstein met de *Uyt-spanningen* te vertellen had. Het is ook het deel van het verhaal dat door de editeurs van deze uitgave in het

nawoord en de annotatie bij de liederen het sterkst benadrukt wordt. Die editeurs, afkomstig uit de SSNR (Stichting Studie der Nadere Reformatie), hebben zich na het overlijden van Leen Strengholt in 1989 tot taak gesteld diens werk af te maken, nadat al in 1988 samenwerking tot stand was gekomen tussen beide partijen. In 2005 kon het resultaat van die gezamenlijke inspanningen worden gepresenteerd. Zeer uitvoerige annotatie, uitgebreide literatuurverwijzingen, moderne muzieknootatie, enkele registers en een kort nawoord vergezellen de teksten van Lodenstein in deze editie. De toch al omvangrijke *Uyt-spanningen* is zo uitgegroeid tot een boek van 664 pagina's, en is in gedegenheid en precisie geworden wat Strengholt voor ogen zal hebben gestaan.

Strengholt had het plan opgevat een wetenschappelijke editie van Lodensteins bundel te maken toen hij op de *Uyt-spanningen* stuitte in het kader van een breder onderzoek naar sporen van de Nadere Reformatie in de Nederlandse zeventiende-eeuwse poëzie. In dat onderzoek was één van Strengholts onderzoeksvragen gericht op het bepalen van het verband tussen poëzie geschreven binnen en buiten de kring van Nadere Reformators. Welke overeenkomsten en verschillen bestonden er tussen het dichtwerk van enerzijds bijvoorbeeld Lodenstein, Witsius en Sluiter en anderzijds Vondel, Hooft en Huygens? Die invalshoek is door de editeurs die Strengholts werk hebben voortgezet niet zo nadrukkelijk bepalend geweest. Gevolg daarvan is dat vooral de Nadere Reformatie-zijde van de *Uyt-spanningen* wordt belicht in de editie die nu is verschenen.

Nu was Lodenstein deels ook de zedenpreker en volksoepvoeder die de editeurs van hem maken. Er staan in de *Uyt-spanningen* veel gedichten en liederen met dezelfde boodschap als *Den medicijn-meester Duc d'Alve*. Ontstaan in een tijd waarin de Republiek van alle kanten belaagd werd, en de gouden jaren langzaam hun glans verloren, constateert Lodenstein met regelmaat dat Gods volk het onheil zelf over zich af heeft geroepen. Als predikant had Lodenstein daarbij oog voor zowel het institutionele verval van de gereformeerde kerk, als ook voor de laksheid waarmee veel gelovigen zich door het leven bewegen. Met zijn liedbundel hoopte hij het tij te keren. Gelovigen zouden, in kleine gezelschappen, buiten de kerkuren, samen moeten komen om door het zingen van zijn liederen hun vroomheid te verdiepen en zich te bezinnen op hun zonden. Naast belerend is de *Uyt-spanningen* ook meditatief van aard. Kleine voorvallen en gebeurtenissen in zijn eigen leven verwerkte